

KINGA PIOTROWIAK-JUNKIERT

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dóra Czeferner, *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2021, ss. 286

Monografia podoktorska *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten* (Misja kulturalna czy propaganda? Czasopisma feministyczne i ich czytelnicy w Wiedniu i Budapeszcie – 2021) autorstwa Dóry Czeferner – węgierskiej historyczki od wielu lat zajmującej się prasą kobiecą i jej recepcją na terenach monarchii austro-węgierskiej – jest jednym z najważniejszych dokonań naukowych poświęconych aktywności wydawniczej i twórczości prasowej kobiet na przełomie XIX i XX wieku w naszym regionie. Badaczka dała się poznać wcześniej jako autorka tekstu prezentującego znaczenie nowojorskiej kolekcji dorobku Rózsy Bédy-Schwimmer, nominowanej do pokojowej nagrody Nobla działaczki na rzecz praw kobiet (Czeferner 2017), a także szeregu tekstów dotyczących znaczenia pracy intelektualnej i społecznej kobiet na początku XX wieku.

Książka ukazuje jeden z kluczowych okresów w rozwoju czasopism feministycznych na terenie monarchii austro-węgierskiej, czyli lata 1907–1918, kiedy w Budapeszcie i Wiedniu trzy organizacje feministyczne podjęły decyzję o rozpoczęciu inicjatywy wydawniczej mającej na celu wprowadzenie do czytelniczego obiegu prac służących ogólnodostępnej prokobiecej edukacji społecznej. Organizacjami tymi były kolejno: Nőtisztviselő Országos Egyesülete (Krajowe Stowarzyszenie Urzędniczek działające w latach 1896–1919) oraz Feministák Egyesülete (Stowarzyszenie Feministek; 1904–1949), które w latach

1907–1913 wydawały wspólnie czasopismo „A Nő és a Társadalom” (Kobieta i Społeczeństwo), a później, w latach 1914–1928, „A Nő. Feminista Folyóirat” (Kobieta. Czasopismo Feministyczne). Wiedeńskim „odpowiednikiem” tych inicjatyw było publikowanie pisma „Neues Frauenleben” (Nowe Życie Kobiet) przez Allgemeiner Österreichischer Frauenverein (Powszechne Austriackie Stowarzyszenie Kobiet) w latach 1902–1918.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Bevezetés* (Wprowadzenie), badaczka podkreśla, że stan badań nad historią prasy kobiecej w Austrii i na Węgrzech znacząco różni się od siebie, a jej książka ma na celu uporządkowanie i omówienie jednego z wciąż niedostatecznie rozpoznanych badawczo obszarów, czyli krytycznego namysłu nad historią prasy, a zwłaszcza nad znaczeniem i kształtem inicjatyw czasopiśmienniczych podejmowanych przez kobiety nad Dunajem. Czeferner interesują motywacje intelektualne i społeczne, które doprowadziły do podjęcia decyzji o wydawaniu czasopism poświęconych szeroko rozumianym sprawom kobiet. Autorka śledzi w rozprawie, z jakich warstw społecznych pochodziły redaktorki stojące za sukcesem tych periodyków, czy i w jaki sposób udało się im osiągnąć założone cele oraz jak finansowały swoje pomysły. Próbuje także zbadać, jaki był odbiór społeczny artykułów, kto publikował w czasopismach dla kobiet, które tematy i jakie gatunki literackie preferowano oraz czy na łamach wspomnianych tytułów występowały tylko kobiety ze ścisłego centrum (Budapesztu i Wiednia), czy także spoza tego kręgu?

W pracy – co prezentuje rozdział drugi, *Kutatástörténet, forrásbázis* (Historia badań, baza danych źródłowych) – wykorzystane zostały dane statystyczne zebrane w korpusie tekstów napisanych między 1907 a 1918 rokiem, a także wiedza na temat recepcji treści prezentowanych na łamach rzeczonych periodyków. W trakcie badań autorka przyglądała się także sytuacji prasy dla kobiet w innych państwach europejskich, np. we Włoszech, w Anglii czy na terenie Cesarstwa Niemieckiego, w którym ukazywało się 160 tytułów należących do prasy kobiecej. Wspomniana w tytule monografii rama czasowa ma związek z rozpoczęciem wydawania pism „A Nő és a Társadalom” w 1907 roku i zawieszeniem druku periodyku „Neues Frauenleben” w 1918 roku. Materiał badawczy obejmował ponad 6000 tekstów, które zostały przeanalizowane pod kątem ich tła historycznego, kulturowego i społecznego. Dodatkowym źródłem wiedzy były zasoby archiwalne oraz prywatna korespondencja (m.in. Auguste Fickert czy Bédy-Schwimmer), a także baza wiedzy Feminista Fond, „Funduszu Feministycznego”. Czeferner zależało na tym, by książka nie była owocem pracy „historyczki czytającej prasę”, ale stanowiła punkt wyjścia do szerszej dyskusji o tym, kim i jaka była czytelniczka tych czasopism, skąd czerpała inspirację oraz co kształtowało jej gust i świadomość. W toku analiz – zgodnie

z wytycznymi krytycznej analizy dyskursu (*critical discourse analysis*, CDA) – badaczka wyodrębniła 16 tematów, które najczęściej pojawiały się łamach badanych periodyków: alkoholizm, aktualności, prawa kobiet, prawo rodzinne, modę, uzależnienia, ochronę dzieci, wojnę, pokój czy pacyfizm, literaturę, handel kobietami, pracę, kwestie płci, ruch kobiet, edukację, prostytucję, prawa wyborcze, a obok nich wskazała problemy pojawiające się rzadziej, np. kwestię służących i sytuację kobiet wywodzących się z mniejszości etnicznych.

Rozdział trzeci, *Sajtónyilvánosság, kommunikáció, nőmozgalom* (Komunikat prasowy, komunikacja, ruch kobiet), poświęcony został roli trzech periodyków na tle historii prasy kobiecej i jej ewolucji. Prowadziła ona od tekstów pisanych przez mężczyzn podających się za kobiety (!) w pismach z przełomu XVIII i XIX wieku aż po czasopisma z początku XX wieku, które powstawały dzięki zaangażowaniu kobiet z wyższych klas społecznych. Warto zauważyć, że reprezentantki prowincji i marginalizowanych społecznie grup etnicznych rzadko miały możliwość wykonywania takiej pracy. Oczywiście najważniejszym krokiem, bez którego wszystkie te aktywności nie miałyby takiego zasięgu, było wprowadzenie w 1868 roku węgierskiej ustawy o szkolnictwie (*Népisokalmi törvény*), a w 1869 austriackiej ustawy o edukacji elementarnej (*Reichsvolksschulgesetz*). Obie podniosły wiek obowiązku szkolnego, dzięki czemu walka o instytucjonalne prawa kobiet do edukacji szybko przyniosła wymierne efekty, bo w 1892 roku powstało w Wiedniu pierwsze gimnazjum dla dziewcząt, a na terenach monarchii austro-węgierskiej stale wzrastała liczba uczennic, które chętnie podjęłyby studia na uniwersytecie. W 1896 roku wiedeński wydział medyczny, farmaceutyczny i humanistyczny postanowił otworzyć swe podwoje dla kobiet. Zbiegło się to z bardzo dynamicznym rozwojem prasy dla kobiet na terenach monarchii oraz rosnącą liczebnością klasy średniej i wyższej, do której adresowane były omawiane w książce periodyki. Dobrze obrazuje ten proces statystyka związana z wydawaniem pisma „Arbeiterinnen Zeitung” (Gazety dla Pracownic), która w 1900 roku ukazywała się w liczbie 5500 egzemplarzy, by pod koniec I wojny światowej osiągnąć pułap 110 000 egzemplarzy (Czeferner 2021: 31).

Czeferner omawia początki każdego z wybranych czasopism dla kobiet – kojarzonych wcześniej przede wszystkim z lekkimi treściami, takimi jak moda i życie codzienne – które za sprawą znakomitych redaktorek stały się przede wszystkim pismami podejmującymi istotniejsze kwestie: prawa edukacyjnego i wyborczego oraz sytuacji prawnej, rodzinnej i zawodowej czytelniczek. Z badań wynika, że znaczną część tytułów prasowych dla kobiet stanowiły pisma zawodowe, np. pisma dla nauczycielek. Początki zawsze są trudne i prasa kobieca musiała uporać się z mitem „pstrokatych” i „egzaltowanych” tekstów

o znikomej wartości intelektualnej, ale dość szybko stała się ważnym forum prezentowania sytuacji i zdania kobiet zamieszkujących monarchię.

Autorka podkreśla, że cele wszystkich trzech organizacji, które podjęły trud wydawania swoich periodyków, były zbieżne, wszystkie wzorowały się na innych, zagranicznych zrzeszeniach i prawie każde z nich musiało się zmierzyć z poważnymi problemami. Allgemeiner Österreichischer Frauenverein wydające „Neues Frauenleben” zawiązało się w 1893 roku i funkcjonowało do 1922 roku, a na jego czele stała charyzmatyczna Fickert, której decyzje sporo mówią o postrzeganiu pozycji kobiet w Austrii, a także sile kategoryzacji i społecznych niechęci, ponieważ do zarządu swojej organizacji zaprosiła ona tylko kobiety młodsze od niej, bezdietne, a także bez żydowskich korzeni. Jedną z jej epigonek, wybitna Leopoldine Kulka, była wprawdzie Żydówką, ale nie była czynną członkinią gminy.

Silna ideologizacja organizacji kobiecych w monarchii przekładała się również na profile wydawanych pism – obok feministycznych czasopism, którymi interesuje się Czeferner, publikowano także prasę chrześcijańsko-socjalistyczną, socjaldemokratyczną i burżuazyjno-liberalną. Według badaczki periodyki feministyczne cieszyły się najmnijszym poparciem, na co z pewnością wpływała treść manifestów ogłaszanych przy okazji wydawania czasopism. Węgierskie Feministák Egysülete zapewniało np., że edukacja i rozwój świadomości przyczynią się do tego, że „córka stanie się bardziej wartościowa dla rodziny”, a „mąż będzie partnerem w jej pracy” (Czeferner 2021: 36)¹. Kobiety miały być także niezależne finansowo, kompetentne jako osoby wychowujące dzieci i towarzyszące intelektualnie mężom, a także zdolne do współtworzenia życia codziennego rodziny w tym samym, co oni stopniu (Czeferner 2021: 36). Postępowe poglądy węgierskich działaczek z pewnością miały związek z ich ścieżkami kształcenia, ponieważ większość kobiet tworzących te gremia kończyła uniwersytety w Niemczech lub za granicą. Chociaż rosła sprzedaż węgierskich czasopism dla kobiet, liczba członkiń organizacji, które pochodziły z prowincji, utrzymywała się na stałym poziomie. Pokazuje to, że monarchia była wyraźnie podzielona. W Wiedniu i Budapeszcie inicjatywy wydawnicze cieszyły się dużą popularnością, chociaż Austria wypadała przy Węgrzech blado, gdyż czytelniki „Neues Frauenleben” ograniczały się raczej, jak pokazują statystyki, do mieszkanek dwóch dzielnic Wiednia (Währingu i Döblingu). Zarchiwizowane statystyki odnotowują pojedyncze członkinie z Tyrolu, Czech i Węgier, ale stołeczny entuzjazm nie docierał na prowincję, która pod wieloma względami była odcięta od dużych ośrodków.

1 Fragmenty pracy Czeferner przytaczam we własnym tłumaczeniu.

Badania Czeferner dowodzą, że dzięki międzynarodowym kontaktom Vilmy Glücklich i Schwimmer węgierskie czasopisma szybko dogoniły zachodnie periodyki, a nawet prześcignęły osiągnięcia austriackiego „Neues Frauenleben”. Dużą rolę odegrało w tym także silne poparcie obu organizacji m.in. przez Istvána Bárczyego, nadburmistrza Budapesztu w latach 1906–1919. W tym czasie Fickert, jedyna redaktorka austriackiego pisma, próbowała utrzymać swoją pozycję w chrześcijańsko-socjalistycznym Wiedniu, którym zarządzał Karl Lueger – wizjoner stojący za elektryfikacją miasta i budową Ringu, ale także antysemita i przeciwnik emancypacji kobiet. Oczywiście Węgierki także musiały elastycznie reagować na nastroje w państwie, bo w czasie rządów Istvána Tiszy, a później – po 1920 roku – polityki Miklósa Horthyego, hasła pacyfistyczne, które dominowały na łamach obu periodyków, nie były mile widziane przez polityków, a organizacjom trudno było przywrócić pismom pozycję, jaką miały przed I wojną światową, kiedy były najsilniejsze.

W rozdziale czwartym – *A vizsgált periodikák* (Badane periodyki) – Czeferner rekapitułuje najważniejsze ustalenia programowe pism, ich hasła reklamowe oraz społeczny odbiór treści prezentowanych na łamach przywoływanych pozycji. Austriackie czasopismo zachęcało do lektury sloganem: „Każda myśląca kobieta prenumeruje i rozpowszechnia «Neues Frauenleben»”. Periodyk był poświęcony głównie problemom kobiet, polityce społecznej oraz pedagogice. Obok tekstów o celach edukacyjnych zawierano w nim omówienia osiągnięć ruchów feministycznych w Austrii i za granicą. Pismo, w zależności od wydania, liczyło od 15 do 35 stron, a w miesiącach letnich zwykle pojawiały się wydania podwójne. Nie zawierało zdjęć, a większość tekstów otwierających numer miała charakter analityczny. Nie brakowało wśród nich również recenzji, a po 1910 roku do spisu treści dołączały także sekcje: literacka i artystyczna (publikowano tam teksty ważnych twórczyń, m.in. Selmy Lagerlöf). Z czasem pojawiło się także sporo reklam domów towarowych, które oferowały czytelniczkom zniżki. Bardzo poczytnym działem były rubryka towarzyska, wstrzymana na czas wojny, a także listy do redakcji.

Czasopismo Feministák Egysülete i Nőtisztviselő Országos Egyesülete reklamowało się hasłem: „W kawiarniach, klubach i kółkach czytelniczych proście o «Kobietę i Społeczeństwo»”. Kolejne numery periodyku ukazywały się na początku każdego miesiąca (z wyjątkiem łączonych numerów wakacyjnych), obejmując od 12 do 17 stron. Redagowaniem tekstów zajmowały się Schwimmer i Glücklich, czyli czołowe feministki węgierskie. Pierwszy numer ukazał się w styczniu 1907 roku i spotkał się z gorącym przyjęciem. Zamieszczane tam artykuły, podobnie jak w „Neues Frauenleben”, składały się z dłuższych analiz sytuacji kobiet oraz innych, krótszych tekstów (recenzji, komunikatów, porad),

ale oprócz tego na łamach pisma pojawiały się także podsumowania osiągnięć ruchu kobiet za granicą i wnioski płynące z zebrań organizacji wydających pismo. Ciekawy był dział *Glossa*, który informował m.in. o przestępstwach i nadużyciach wobec kobiet. Głównymi tematami „A Nő és a Társadalom” były praca kobiet, ruch kobiet i prawo wyborcze. Redakorki dbały także o kontakt z czytelniczkami i często publikowały ich komentarze oraz listy. Mało miejsca poświęcano za to modzie i sprawom dnia codziennego, stawiając na pierwszym miejscu kwestie najważniejsze, czyli wspomniane prawo wyborcze oraz edukację. Ostatnie numery periodyku – jak pisze Czeferner – odbiegały jakością od wcześniejszych, bo skupiały się na wystąpieniu redaktorek na IWSA (International Woman Suffrage Alliance) w 1913 roku w Budapeszcie. Sukces kongresu zbiegł się ze wzmożoną agitacją w sprawie rozszerzenia prawa wyborczego na kobiety, a to nie pozwalało na zajmowanie się pismem w pełnym wymiarze czasowym. Kilka tygodni po kongresie zlikwidowano czasopismo, by w sierpniu 1914 roku zainicjować wydawanie nowego tytułu – „A Nő. Feminista Folyóirat”.

Numery tego periodyku ukazywały się co dwa tygodnie i liczyły od 15 do 25 stron. Pierwsze 14 numerów prezentowało na okładkach fotografie czołowych aktywistek ruchu kobiet w Europie, a publikowane w nich artykuły poświęcano ważnym tematom społecznym (najczęściej w formie reportaży); znalazły się wśród nich np. wywiady z lekarzami o zdrowiu kobiet (w tym o szkodliwości noszenia zbyt ciasnych elementów garderoby). Oprócz tego drukowano duże partie tekstów literackich i publicystykę. Bardzo szybko okazało się, że wydawanie pisma w czasie wojny, kiedy odpowiedzialne za nie organizacje nie mogły liczyć na stałe wpływy ze składek, uniemożliwia utrzymanie tej samej częstotliwości publikacji. Zmieniły się objętość periodyku i poruszane w nim tematy, bo największym zainteresowaniem cieszyły się teksty dotyczące utrzymania miejsca pracy w czasie kryzysu.

W rozdziale piątym, „A sajtó útjai szolgálnák ügyünket legjobban”. A szerkesztőségi munka rekonstrukciója („Prasa najlepiej służy naszej sprawie”. Rekonstrukcja pracy redakcyjnej), Czeferner bada sposoby organizacji pracy redaktorek, zarządzanie pismami oraz kontrolę nad powstawaniem kolejnych numerów, ale interesują ją także wysokość tantiem i zakres odpowiedzialności poszczególnych osób zajmujących się strategią wydawniczą. Po pierwsze, każda z redaktorek traktowała pracę nad periodykiem jako jedną z wielu swoich aktywności, a wymiana myśli i korekt tekstów odbywała się drogą listowną. Po drugie, każde z czasopism miało swoje wytyczne dla autorów, chociaż np. Fickert rzadko skracala swoje teksty i lubila pisać według własnego uznania, chociaż drobiazgowo pilnowala reguł w cudzych artykułach. Z kolei Glücklich i Schwimmer bardzo dbały o wprowadzanie do tekstu przypisów

i podawanie źródeł wszystkich zamieszczanych informacji. W czasie wojny zarówno „Neues Frauenleben”, jak i „Nő. Feminista Folyóirat” borykały się z problemami finansowymi. Austriacki periodyk stanął na progu bankructwa z powodu braków kadrowych oraz wzrostu cen papieru i druku. Powszechna mobilizacja skutkowała ponadto ograniczeniem subskrypcji – czytelniczki były zajęte sprawami aprowizacji gospodarstw domowych i rezygnowały z płatnego członkostwa w organizacjach kobiecych.

W rozdziale szóstym, *A cikkek szerzői és a lapok recepciója* (Autorzy tekstów i recepcja czasopism), badaczka wykazuje, że w czasopismach dominowały teksty anonimowe, a dopiero na drugim miejscu stały artykuły podpisane imieniem i nazwiskiem (w „Neues Frauenleben” opublikowano 348 takich tekstów, a w obu węgierskich periodykach – 390). Na łamach czasopism występowały ważne osoby ruchu politycznego, w tym aktywistki ruchu kobiet z całej Europy, artyści i artystki, komentatorzy i publicyści, przy czym zwykle anonimizowano teksty zgodne z poglądami redakcji, a podpisywano imieniem i nazwiskiem polemiki. Czeferner podkreśla, że im więcej wiemy o sposobie funkcjonowania środowisk kobiecych i zakresu ich działalności wydawniczej, tym wyraźniej widać, że pisma te dalekie były od postaw antymęskich, o co podejrzewano je zwłaszcza w latach dwudziestych i trzydziestych, a drukowano w nich często – jak pisze Czeferner – także teksty mężczyzn zaangażowanych w prokobięcy ruch edukacyjny. Z danych wynika, że w „Neues Frauenleben” 58% autorów podpisujących artykuły imieniem i nazwiskiem to mężczyźni.

Węgierskie czasopisma także stosowały zasadę częściowej anonimizacji artykułów, ale do poszczególnych numerów wpływało znacznie więcej tekstów, bo średnio publikowało w nich 59 autorów (w austriackim piśmie największą liczbę autorów odnotowano na początku jego działalności i wynosiła ona 49 osób). Schwimmer miała bogatą bazę kontaktów, ale bardzo rzadko publikowała autorów z innych obszarów monarchii niż Wiedeń (pojedyncze teksty z Chorwacji, Galicji i Czech); mogła się za to pochwalić międzynarodowym gronem publikujących w jej periodyku osób, bo wydrukowano tam aż 16 autorów zagranicznych (w tym z Portugalii, Hiszpanii, Holandii, Rosji, a nawet Australii).

Na szczególną uwagę w książce Czeferner zasługuje analiza kanałów dystrybucji czasopism – do których należały np. kasyna czy zakłady kąpielowe (jak w przypadku tytułów węgierskich) bądź sklepy z przyprawami i napojami gazowanymi (na wsiach) – oraz przywołana kwestia sprawnego zarządzania pieniędzmi pochodzącymi z różnych źródeł (przede wszystkim ze składek na rzecz organizacji i z subskrypcji periodyków). Węgierskie pisma miały – jak podaje badaczka – trzykrotnie więcej prenumeratorów niż „Neues Frauenleben” i generowały ponad czterokrotnie więcej przychodów rocznych. Periodyki różniły się

także pod względem grup czytelniczych, ponieważ na Węgrzech pisma te doczeły się kilku tysięcy prenumeratorów z terenów wiejskich, którymi nie mogło pochwalić się „Neues Frauenleben”. Innym ciekawym zagadnieniem jest kawiarniany obieg pisma, bo ocenia się, że w lokalach tego typu jeden numer czytywało ok. 200 osób; oczywiście dane te są tylko szacunkowe i trudne do zweryfikowania.

Dwustronicowy rozdział siódmy, *Az elemzett szövegek* (Analizowany korpus), jest poświęcony analizie statystycznej badanych tekstów, a ściślej mówiąc – liczbie tekstów publikowanych na łamach omawianych periodyków w kolejnych latach ich działalności. W rozdziale ósmym, *Az újságcikkek műfaji csoportosítása* (Klasyfikacja gatunkowa artykułów prasowych), badaczka analizuje natomiast udział ilościowy poszczególnych form wypowiedzi w czasopismach (od krótkich wykładów po reportaże, recenzje, beletrystykę, analizy, publicystykę, glosy, oświadczenia i teksty informacyjne). Czeferner przygląda się m.in. obiektywizmowi tekstów informacyjnych, które filtrowały przekazywane wiadomości pod kątem sytuacji czytelniczek. W ten sposób wieści dotyczące I wojny światowej skupiały się na referowaniu sytuacji kobiet w tym okresie; podobnie komentarze poświęcone kodeksowi cywilnemu skupiały się na paragrafach, z którymi związane były przykłady sytuacji opisywanych przez kobiety i dla kobiet. Teksty te często były gatunkowymi hybrydami, bo do form z pozoru informujących wkradały się subiektywne komentarze, niepozostawiające wątpliwości w kwestii orientacji politycznej autora.

Z kolei rozdział dziewiąty, *A lapok tartalmának elemzése* (Analiza treści periodyków), omawia słowa kluczowe, które najczęściej pojawiały się na łamach trzech omawianych czasopism: alkoholizm, aktualności, aktualne prawa kobiet, prawo rodzinne, moda, uzależnienia, ochrona dzieci, wojna – pokój – pacyfizm, literatura, handel kobietami, praca, kwestia płci, ruch kobiet, edukacja, prostytutka, prawo wyborcze. Z analiz wynika, że najwięcej tekstów poświęcono szeroko pojmowanemu tematowi pracy, płacy minimalnej oraz zakresu obowiązków.

Ostatni rozdział książki, *Az Osztrák-Magyar Monarchia és a külföld reprezentációja* (Reprezentacja monarchii austro-węgierskiej i zagranicy), skupia się na analizie obrazu kobiet reprezentujących tereny monarchii na tle szerszego kontekstu europejskiego, a zwłaszcza sposobu, w jaki była pokazywana „zachodnia kobieta”. Czeferner przygląda się odbiorowi konkretnych krajów, a przede wszystkim zainteresowaniu Austriaczek Węgierkami i na odwrót. Dane pokazują, że węgierskie periodyki w znacznie większym stopniu pochyliły się nad terenami położonymi poza stolicą. „Neues Frauenleben” poświęciło uwagę tylko 27 miejscom poza Wiedniem i tylko dwóm regionom – Górnej i Dolnej Austrii. Artykuły te miały charakter informacyjny i jedynie napomnęły o istnieniu wiejskich stowarzyszeń lub związków zawodowych kobiet.

W trakcie dwunastoletniej aktywności wydawniczej żadne austriackie miasto poza Wiedniem nie doczekało się tam więcej niż dziesięciu artykułów. To pokazuje, że austriackie czasopismo było zdecydowanie wiedeńskie, a jego czytelniczki mogły odnieść wrażenie, że ruch kobiet w tej części monarchii działa wyłącznie w stolicy.

W czasopismach węgierskich zainteresowanie prowincją było znacznie większe. Na łamach „A Nő és a Társadalom” oraz „A Nő. Feminista Folyóirat” pojawiło się 127 miejscowości węgierskich, a artykuły je wzmiankujące nie ograniczały się do tekstów informacyjnych, lecz były wśród nich także teksty publicystyczne i autorskie eseje. Często podawano przykłady z prowincji, by wyraźniej podkreślić nadużycia lub akty przemocy wobec kobiet. Redaktorki tych pism chętnie wypowiadały się o swoich podróżach z wykładami w mniejszych miejscowościach i opisywały odpoczynek w kurortach (przede wszystkim nad Balatonem lub w kąpieliskach). Węgierskie periodyki publikowały także wiele tekstów o sytuacji kobiet w różnych regionach Europy i świata, np. o warunkach pracy na południu Europy, o włoskich aktywistkach, hiszpańskich bibliotekarkach czy prawie obejmującym pracownice w Nowej Zelandii.

Książka Czeferner dowodzi, jak wielkie znaczenie mają analizy ilościowe i jakościowe prasy, zwłaszcza w obrębie tak zaniedbanego tematu w nauce węgierskiej, jakim była (i wciąż jest) historia prasy dla kobiet². Największą zaletą tej pozycji jest łączenie różnych narzędzi badawczych i poszerzanie horyzontu interpretacyjnego dzięki odwołaniom do prywatnej korespondencji redaktorek i wiedzy na temat ruchu kobiecego w tamtych czasach. Badaczka wielokrotnie zaznacza, że jej decyzje naukowe (np. wybór tylko trzech tytułów prasowych czy konkretnych tematów, które poddaje analizie) wynikają z trudnej pozycji pionierki muszącej dokonywać ciągłej selekcji materiału, którym wcześniej się nie zajmowano albo który wymaga dokonania rewizji. Mimo wprowadzenia koniecznego rygoru badawczego rozprawa kreśli bardzo bogatą panoramę sytuacji prasy kobiecej, pokazuje także najważniejsze dokonania austriackich i węgierskich aktywistek, a przede wszystkim pozwala zauważyć, że pod wieloma względami węgierskie feministki i wydawane przez nie periodyki – co z pewnością jest zaskakujące i obala stereotyp prowincjonalności Węgier – w szybkim czasie nadgoniły dokonania prężnie działających organizacji za zachodzie Europy, zaś dzięki wyjątkowo charyzmatycznym redaktorkom – Schwimmer oraz Glücklich – Budapeszt stał się ważnym punktem na mapie

2 Wśród ważniejszych prac dotyczących historii prasy wymienić trzeba publikacje Gábora Gyányiego (2006), Judith Szapor (2004), Dorottyi Lipták (2002), Ágnes Széchenyi (2004) oraz Gézy Buzinkaya i Györgya Kókaya (2005).

walki o prawa kobiet, chociaż to Wiedeń był bardziej postępowym środowiskiem. Autorka nie ma wątpliwości, że nie można mówić o europejskim ruchu kobiet bez Węgerek.

Po lekturze tak ciekawych analiz naukowych aż prosi się o kolejne monografie, które ukazałyby dalsze koleje losu i działań węgierskich aktywistek. Niestety, nasilający się nacjonalizm i potrianonowski rewizjonizm zmieniły przyjazną feministkom politykę społeczną, windując rolę matek i negując potrzebę rozwoju kobiet, które w czasie kryzysu tożsamości miały strzec ognisk domowych i skupiać się wyłącznie na wzmacnianiu węgierskich rodzin. Obie węgierskie redaktorki zapłaciły wysoką cenę za swoje postępowe poglądy. Schwimmer opuściła kraj w 1920 roku, pozbawiona praw obywatelskich, i wyemigrowała najpierw do Wiednia, a potem do USA. Glücklich, która w 1896 roku ukończyła studia na uniwersytecie w Budapeszcie i jako pierwsza Węgierka obroniła doktorat z filozofii, w 1921 roku została pozbawiona pracy i zmuszona do emigracji. Zmarła w Wiedniu.

| Bibliografia

- Czeferner Dóra (2017), *A New York-i Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége*, „Levéltári Közlemények”, t. 88: *Reformáció, munkavégzés-szabadiidő, levéltári kutatás*, s. 157–169.
- Czeferner Dóra (2021), *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasók Bécsben és Budapesten*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- Gyáni Géza (2006), *Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából*, „Media-kutató”, nr 1, s. 57–64.
- Kókay György, Buzinkay Géza (2005), *A magyar sajtó története*, Budapest.
- Lipták Dorottya (2002), *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*, Bécs–Budapest–Prága.
- Széchenyi Ágnes (2004), *A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete. Adósságlista és javaslat*, „Magyar Tudomány”, nr 10, s. 1150–1161.

| Abstract

Kinga Piotrowiak-Junkiart

Dóra Czeferner, *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2021, pp. 286

The article is a review of Dóra Czeferner's 2021 book *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten* (Mission or Propaganda? Women's Magazines and their Readers in Vienna and Budapest). The monograph by the Hungarian researcher focuses on a quantitative and qualitative analysis of statistical data. The researcher examines the three most influential women's magazines between 1907 and 1918 and discusses the topics they covered. Thanks to the great commitment of the most important activists of the women's movement in the Austro-Hungarian Monarchy, namely Auguste Fickert, Vilma Glücklich and Rózsa Schwimmer, advanced pro-women education was introduced, especially in the matter of suffrage. The magazines "A Nő és a Társadalom" (Woman and Society), "A Nő. Feminista Folyóirat" (Woman. Feminist Magazine) and "Neues Frauenleben" (New Women's Lives) also presented profiles of the most important feminist activists, the achievements of women abroad and the need to strengthen the role of women in society. Dóra Czeferner's work is one of the most important research achievements concerning the situation of women, especially the history of women's press at the beginning of the 20th century in our region.

Keywords: history of the Hungarian women's magazines; Vilma Glücklich; Rózsa Schwimmer; Auguste Fickert; women's movement in the Austro-Hungarian Monarchy

| Bio

Kinga Piotrowiak-Junkiart – dr hab., prof. UAM, polonistka i hungarystka, absolwentka Międzyuczelnianych Indywidualnych Studiów Humanistycznych „Akademia Artes Liberales”, tłumaczka literacka. Pracuje w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UAM. Autorka monografii: *Świadomość zwrócona przeciwko sobie samej. Imre Kertész wobec Zagłady* (2014) oraz *Od idylli do ironii. Literatura węgierska wobec Zagłady w latach 1944–1948* (2020), współautorka książki *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy Środkowo-Wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry,*

Słowacja (2015). Zajmuje się literaturą węgierską wobec Zagłady, literaturą węgierską po 1989 roku, dyskursem postkolonialnym w Europie Środkowo-Wschodniej, pisarstwem kobiet na początku XX wieku w Europie Środkowo-Wschodniej. Członkini Stowarzyszenia Tłumaczy Literatury. W 2024 roku opublikowała książkę *Węгры. W objęciach Dunaju*.

E-mail: kinga.piotrowiak@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3682-4135